"धिगस्तु नष्टः खलु भारतानां
धर्मस्तथा चक्रविदाञ्च वृत्तम्।
यत्र व्यतीतां कुरुधर्म्मवेलां
प्रेक्षन्ति सर्व्वे कुरवः सभायाम्॥")
समुद्रकूलम्। (यथा, रघुः। १। ३०।
"स वेलावप्रवलयां परिखीकृतसागराम्।
अनन्यशासनामुर्व्वीं शशासैकपुरीमिव॥")
समुद्रजलविकारः। (यथा, रघुः। १२। ३६।
"संरम्भं मैथिलीहासः क्षणसौम्यां निनाय
ताम्।
निवातस्तिमितां वेलां चन्द्रोदय इवोदधेः॥")
अस्थिरमरणम्। रागः। ईश्वरस्य भोजनम्।
इति मेदिनी॥ अत्र प्रवर्गीयवकारादौ
लिखितः। रागस्थाने रोगः। वाक्। बुधस्त्री।
इति विश्वः॥ दन्तमांसम्। इति हारावली॥
वेलाकूलं, क्ली, (वेला एव कूलं यस्य।) तामलिप्त-
देशः। यथा,—
"वेलाकूलं तामलिप्तं तामलिप्ती तमालिका॥"
इति त्रिकाण्डशेषः॥
(समुद्रकूलम्। यथा, भागवते। १०। ६७।५।
"क्वचित् समुद्रमध्यस्थो दोर्भ्यामुत्क्षिप्य तज्जलम्।
देशान् नागायुतप्राणो वेलाकूले न्यमज्जयत्॥")
वेलिसुक्प्रियः, पुं, सौरभयुक्ताम्रः। यथा,—
"————रसाले त्वतिसौरभे।
महाकालश्च किम्पाक उर्व्वटो वेलिसुक्प्रियः॥"
इति शब्दरत्नावली॥
(वलिसुक्प्रिय इत्येव पाठः साधुः॥)
वेल्ल, ऋ चाले। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा०-
पर०-सक०-सेट्।) ऋ, अविवेल्लत्। चालः
सञ्चलनम्। उद्वेल्लमुत्पवन्निकङ्कणझनत्कारः
चलं वार्य्यताम्। गतावित्येके। इति दुर्गादासः॥
वेल्लं, क्ली पुं, (वेल्लतीति। वेल्ल चलने + पचाद्यच्।)
विड्रङ्गः। इत्यमरः॥ (भावे घञ्।) गमने, पुं।
इति वेल्लधात्वर्थदर्शनात्॥
वेल्लजं, क्ली, (वेल्लवत् जायते इति। जन + डः।)
मरिचम्। इत्यमरः॥
वेल्लनं, क्ली, (वेल्लं + ल्युट्।) भूमौ अश्वस्य
लुण्ठनम्। तत्पर्य्यायः। लुण्ठनम् २। इति
त्रिकाण्डशेषः॥ (सञ्चलनम्। यथा, राज-
तरङ्गिण्याम्। ८। १५६५।
"भ्रष्टा चरित् खवसतेर्जलधिप्रवेशे
वेलोर्म्मिवेल्लनवशेन विवर्त्तमाना॥")
रोटिकादिनिर्म्माणार्थस्थूलवर्त्तुलकाष्ठविशेषः।
इति भावप्रकाशः॥ वेलन् इति भाषा॥
वेल्लनी, स्त्री, (वेल्लति लुठति अश्वादिरत्रेति।
वेल्ल + ल्युट्। ङीप्।) माषादूर्व्वा। इति
राजनिर्घण्टः॥
वेल्लन्तरः, पुं, वीरतरुः। यथा, भावप्रकाशे।
"वेल्लन्तरो जगति वीरतरुः प्रसिद्धः
श्वेतासितारुणविलोहितनीलपुष्पः।
स्याज्जातितुल्यकुसुमः शमिरुच्यपत्रः
स्यात् कण्टकी च जलदेशज एव वृक्षः॥"
अस्य गुणाः।
"वेल्लन्तरो रसे पाके तिक्तस्तृष्णाकफापहः।
मूत्राघाताश्मजिद्ग्राही योनिमूत्रानिलार्त्ति-
जित्॥"
वेल्लहलः, पुं, केलिनागरः। इति जटाधरः॥
वेल्लिः, स्त्री, (वेल्लति सञ्चलतीति। वेल्ल + इन्।)
लता। इति शब्दरत्नावली॥
वेल्लिकाख्या, स्त्री, (वेल्लिका आख्या यस्याः।)
वृक्षविशेषः। वेलसुठा इति भाषा। यथा,—
"मरुन्माला वेल्लिकाख्या विल्लपत्री ज्वरा-
पहा॥"
इति शब्दचन्द्रिका॥
वेल्लितं, क्ली, (वेल्ल + क्तः।) गमनम्। इति मेदिनी॥
वेल्लितः, त्रि, (वेल्ल + क्तः।) कुटिलः। कम्पितः।
इत्यमरः॥
वेवी, र च सु ड कान्तिगतिव्याप्तिक्षेपप्रजनखादने।
इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा०-आत्म०-कान्तौ
अक०-अन्यत्र सक०-सेट्।) र, वेदिकः।
च, अवेवयुः। बहुलं ब्रह्मणीति परस्मैपदे
अतुसु सिद्धे रित्वन् उसु गुरुस्वमामिति गुणः।
सु ड, वेवीते। इति दुर्गादासः॥
वेशः, पुं, (विशन्ति नयनमनांस्यत्रेति। विश् +
अधिकरणे घञ्। यद्वा, विशति अङ्गमिति।
"पदरजविशस्पृशो घञ्।" ३।३।१६। इति घञ्।)
अलङ्काररचनादिकृतशोभा। तत्पर्य्यायः।
आकल्पः २ नेपथ्यम् ३ प्रतिकर्म्म ४ प्रसा-
धनम् ५। इत्यमरः॥ वेषः ६। इति तट्टीकायां
भरतः॥ (यथा, भागवते। १। १७। ५।
"नरदेवोऽपि वेशेन नटवत् कर्म्मणा द्विजः॥"*॥
विशन्ति कामुका यत्रेति। अधिकरणे घञ्।)
वेश्यागृहम्। गृहमात्रम्। इति मेदिनी॥
(वख्यगृहम्। ताँडु इति भाषा॥ यथा,
महाभारते। ५। १५१। ५३।
"शकटापणवेशाश्च यानयुग्यञ्च सर्व्वशः।
* * *
तत् संन्यस्य ययौ राजा ये चापि परिचारकाः॥")
प्रवेशः। इति विशधात्वर्थदर्शनात्॥ (पण्य-
स्त्रिया भृतिः। यथा, मनुः। ४। ८४—८५।
"न राज्ञः प्रतिगृह्णीयादराजन्यप्रसूतितः।
स्त्रीणाञ्चाध्यवसतां वेशेनैव च जीवताम्॥
दशसूनासमं चक्रं दशचक्रसमो ध्वजः।
दशध्वजसमो वेशो दशवेशसमो नृपः॥")
वेशकः, पुं, (वेश एव। स्वार्थे कन्।) गृहम्। इति
शब्दरत्नावली॥ वेशकारके, त्रि॥
वेशदानः, पुं, सर्व्वशोभा। इति शब्दचन्द्रिका॥
वेशधारी, [न्] पुं, (वेशं तापसलिङ्गं धरतीति।
धृ + णिनिः।) कृतपसी। इति शब्दरत्ना-
वली॥ (सङ्करजातिविशेषः। यथा, ब्रह्म-
वैवर्त्ते ब्रह्मखण्डे। १०। अध्यायः।
"गङ्गापुत्रस्य कन्यायां वीर्य्येण वेशधारिणः।
बभूव वेशधारी च पुत्रो युद्धी प्रकीर्त्तितः॥")
वेशधारके, त्रि॥
वेशन्तः, पुं, (विशन्त्यत्र मेकादय इति। विश् +
"जृविशिभ्यां भन्।" उणा० ३। १२६। इति
भन्।) क्षुद्रसरीसृपः। इत्यमरः॥ अग्निः।
इत्युणादिकोषः॥
वेशरः, पुं, अश्वतरः। इति त्रिकाण्डशेषः॥
वेशवारः, पुं, वेसवारः। इत्यमरटीकायां राय-
मुकुटः॥
वेशीजाता, स्त्री, पुत्रदात्रीलता। इति राज-
निर्घण्टः॥
वेश्म, [न्] क्ली, (विशन्त्यत्रेति। विश् + मनिन्।)
गृहम्। इत्यमरः॥ (यथा, मनुः। ४। ७३।
"अदारेण च नातीयात् ग्रामं वा वेश्म वाट-
तम्॥")
वेश्मकलिङ्गः, पुं, (वेश्मनः कलिङ्गः।) चटकः।
अस्य मांसगुणौ। सन्निपातनाशित्वम्। अति-
शुक्रकारित्वञ्च। इति राजवल्लभः॥
वेश्मकूलः, पुं, (वेश्म गृहं कूलयतीति। कूल + कः।)
चषेल्ला। इति राजनिर्घण्टः॥
वेश्मनकुलः, पुं, (वेश्मनो गृहस्य नकुलः।) गन्ध-
मूषिकः। यथा,—
"चिक्कः स्याद्वेश्मनकुलश्चिक्का च बालमूषिका।
गन्धखुयी गन्धमूषी गिरिका स्याच्छुछुन्दरी॥"
इति शब्दरत्नावली॥
वेश्मभूः, स्त्री, (वेश्मनो भूः।) गृहकरणयोग्य-
भूमिः। तत्पर्य्यायः। वास्तुः २। इत्यमरः॥
वेश्यं, क्ली, (वेशे भवम्। वेश + "दिगादित्वात्
यत्।" ४। ३। ५४। इति यत्। यद्वा, वेश्यायै
हितम्। वेश्या + यत्।) वेश्यालयः। इति
मेदिनी॥ (प्रवेशार्हे, त्रि। यथा, ऋग्वेदे।
४। २६। ३।
"शततमं वेश्यं सर्व्वताता दिवोदासमतिथिग्वं
यदावम्॥"
"वेश्यं दिवोदासनाम्नि प्रवेशार्हम्।" इति
तद्भाष्ये सायणः॥)
वेश्या, स्त्री, टुण्डुकाटवः। आकनादि इति भाषा।
इति शब्दचन्द्रिका॥ (वेशमर्हति वेशेन
दीयत्याचरति वेशेन पण्ययोगेन जीवति वा।
वेश + यत्।) स्वनामख्यातनारी। खानकी
इति भाषा। तत्पर्य्यायः। वारस्त्री २
गणिका ३ रूपाजीवा ४। इत्यमरः॥ वेष्या ५।
इति तट्टीका॥ क्षुद्रा ६ शालभञ्जिका ७।
इति जटाधरः॥ भर्ज्जरा ८ शूला ९ वार-
विलासिनी १० वारवाणिः ११ भण्डहासिनी
१२। इति शब्दरत्नावली॥ लञ्जिका १३
वन्धुरा १४ कुम्भा १५ कामरेखा १६ वर्व्वटी
१७। इति शब्दमाला॥ साधारणस्त्री १८
पण्याङ्गना १९ पणाङ्गना २० भुजिष्या २१
वारवधूः २२। इति हेमचन्द्रः॥ भोग्या २३
खरवीथिका २४। इति राजनिर्घण्टः॥ तस्या
लक्षणगमनफलादि यथा,—
"पतिव्रता चैकपत्नी द्वितीये कुलटा स्मृता।
तृतीये दुष्टा ज्ञेया चतुर्थे पुंश्चली स्मृता॥